

ULUSLARARASI HUKUKUN EKSİK UYGULANIŞINA BİR ÖRNEK: BOSNA-HERSEK’TE ULUSLARARASI TOPLUMUN MÜDAHALELERİ

Burak ÇAKIRCA*

Öz

Balkanlardaki birçok farklı unsuru bünyesinde barındıran Bosna Hersek, bu karmaşık yapı nedeniyle bazı sıkıntılı süreçler geçirmiştir. Yirminci yüzyılın son döneminde en büyük trajediler arasında sayılan Sırp-Boşnaklar arasındaki savaş bölgede birçok yıkım ve tahribata sebep olmuştur. Bosna’da Uluslararası hukukun diplomatik yöntemler, uluslararası örgütlerin ve uluslararası yargının müdahalesi vasıtasıyla tüm imkanlarının kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu imkanların çatışmaları engellemedeki başarısı tartışmalı olmuştur. Bu çalışma, söz konusu methotların hangi düzeyde etkide bulunduğu sorunsallaştırmaktadır. Uluslararası hukukun eksik uygulandığının meydana getirdiği büyük sorunların gösterilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Uluslararası Hukuk, Uluslararası Örgütler, Diplomatik Yöntemler, Uluslararası Adalet Divanı, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi.

* Dr. burakcackirca@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6035-7162

A Case of The Missing of International Law: Interventions of International Law in Bosnia and Herzegovina

Abstract

The Balkans have been had a multi-lingual, multi-cultural, multi-ethnic and multi-faith structure throughout history. Bosnia- Herzegovina has embodied many different constituents in the Balkans and has undergone some troublesome processes because of this complicated structure. The war between the Serbs and the Bosnians which has been considering among the greatest tragedies in the last period of the 20th century has caused many destructions and depredations in the region. It is seen that all the means of international law are used in Bosnia through diplomatic methods and the intervention of international organizations and the international judiciary. However, these facilities have been controversial, the success of preventing conflicts. This study is problematic, which is the level of influence of the methods in question. The aim of the study is to demonstrate the major problems caused by the missing implementation of international law.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, International Law, International Organizations, Diplomatic Methods, International Court of Justice, International Criminal Tribunal of the former Yugoslavia.

1. Giriş

Soğuk Savaş döneminde dünya siyasal ve ekonomik sisteminde köklü değişiklikler ve önemli gelişmeler olmuştur. “Batı’yı” ve kapitalizmi temsil eden Amerika Birleşik Devletleri ve komünizm anlayışıyla “Doğu’nun” önderliğini yapan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Soğuk Savaş’ın çarpışan ana unsurlarıydı. Sovyetlerin yıkılması, galibin ortaya çıkmasından çok, yarattığı etkiler bakımından önem taşımaktadır. Doğu Bloğu’nun “lidersiz” kalması, beraberinde karışıklıkları doğurmuş ve dünya tarihine emsal oluşturacak hukuki ve siyasi kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ortadoğu ve Doğu Avrupa ülkeleri Sovyet etkisi dışında hareket etmeye başlamış, iki Almanya birleşmiş ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti dağılma sürecine girmiştir.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük felaket olarak nitelenen Bosna Hersek çatışması, Yugoslavya'nın dağılma süreciyle doğrudan ilintilidir (Türbedar, 2008). Komünizmin çöküşü, siyasal açıdan son derece hareketli geçecek bir on yılı beraberinde getirmiş, 1990'lı yılların ilk yarısına Doğu Blok'undaki çözülme damgasını vurmuştur.

1946 yılında kabul edilen anayasa ile kurulan Yugoslav Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya devletleriyle, özerkliği kısmen tanınan Kosova bölgesinden oluşmaktaydı. 1963 yılında adını Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak değiştiren birlik, bünyesinde heterojen kimlikleri barındıran bir yapı arz etmiştir (Öner, 2013). Savaşın bitişi ile devletler heterojen yapılar üzerinden şekillenen federatif yapılar yerine, olabildiğince homojen etnik yapılardan oluşan bağımsız birimler kurma hedefine yönelmişlerdir. Federatif yapı temelinde şekillenen birlik düşüncesinin terk edilmesi, Sırbistan'ın anlayışı ve fillileriyle doğrudan bağlantılıdır. Tito'nun ölümünden sonra Sırbistan, Federal birlik içinde merkezi bir konuma ulaşmış ve Slobodan Miloseviç oldukça etkin olmuştur. Yugoslavya'dan bağımsızlığını kazanan ülkelerde Sırpların azınlık konumuna düşmesiyle, Sırp yöneticilerinde, Sırpları tek bir çatı altında toplama düşüncesi egemen hale gelmiştir (Emiroğlu & Çakır, 2008). Sırp milliyetçiliği gitgide yükselmiş ve Büyük Sırbistan hayali canlanmıştır. Bununla birlikte, komünizmin çökmesiyle federasyonları bir arada tutacak bağ da ortadan kalkmış ve tarihsel süreç içerisinde devam eden etnik, dinsel ve ekonomik çatışmalar da Yugoslavya'nın dağılması sürecinde belirleyici olmuştur.

Bosna-Hersek, nüfusunun %44'ünü Boşnaklar'ın, %33'ünü Sırplar'ın ve %18'ini Hırvatlar'ın oluşturduğu Sırp ve Hırvat çekişmesi altında kalmış bir bölgedir (Moore, 1992). Demografik unsurların uzantısı biçiminde özellikle de başkent Saraybosna'da çoğulcu bir Bosnalı

kimliği çok kültürlülüğün yaşam alanı olarak ortaya çıkmış ve Saraybosna'da Ortodoks kilisesi, Katolik katedrali, Müslüman camisi ve Yahudi sinagogu kültürel ve dinsel derinliğe işaret etmiştir (Shriver, 2001). Ancak artan milliyetçiliğe paralel biçimde Bosna'daki Hırvat ve Sırp yayın organlarında Bosnalı tanımının yerini başlangıçta Bosnalı Sırp ve Bosnalı Hırvat almışken; daha sonra Bosnalılık vurgusu da kalkmış ve geriye Sırp ve Hırvat tanımları kalmıştır (Bora, 1999).

Nihayetinde, Hırvatistan ve Slovenya'dan sonra, yapılan seçimlerde Parlamento'da çoğunluğu elde eden Müslüman Demokratik Hareket Partisi, Bosna-Hersek'in bağımsızlığı yönünde bir karar almış ve 15 Ekim 1991'de Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etmiştir. 1992 Şubat'ında yapılan referandum sonucunda, Sırpların boykotuna karşın Müslüman ve Hırvatların oylarıyla bu karar kabul edilmiştir. Büyük Sırbistan'ı kurmak isteyen Bosna'daki Sırp milliyetçilerinin bu karara karşı gelmeleriyle Bosna'da ciddi insanlık suçlarının ve soykırım olarak kabul edilen Srebrenitsa'daki katlimanın yaşandığı çatışmalar baş göstermiştir (Bağcı, 1994).

Uluslararası hukukun uygulanması, diplomasi, siyaset ve uluslararası ilişkilerin yönetimi kavramları ile iç içedir (Çaycı, 2007). Uluslararası krizlerin, uluslararası hukukun imkân verdiği; diplomatik yöntemler, uluslararası örgütlerin ve uluslararası yargının müdahalesi (Pazarcı, 1996) gibi kriterler bağlamında ele alınması bütüncül bir değerlendirme yapabilmeye olanağını vermektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, Bosna'da yaşanan ayrışmanın tarihsel süreci ve ayrıntıları uluslararası hukukun söz konusu kriterleri ekseninde analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temel sorunsalı uluslararası hukukun, diplomatik yöntemler, uluslararası örgütlerin ve uluslararası yargının müdahalelerinin Bosna'da yaşanan çatışmalarda ne derecede uygulanabildiğidir. Bu çerçevede çalışmanın amacı uluslararası hukukun en çok ihtiyaç duyduğu sahalardan biri olarak Bosna'da hangi boyutta sahada olabildiğinin sorgulanmasıdır.

2. Diplomatik Yöntemler ve Uluslararası Örgütlerin Müdahaleleri Bağlamında Bosna-Hersek Çatışması

2.1. Tarihsel Süreç ve Tarafların Talepleri

1990'larla birlikte, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin parçalanmaya başlamasıyla Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Slovenya, Kosova ve Bosna-Hersek bağımsız devletler olarak ortaya çıkmışlardır. Bosna-Hersek'in 1991'de bağımsızlığını ilan etmesiyle, etnik unsurlar arasında gelişen ve ilk olarak iç savaş niteliği taşıyan ancak daha sonra uluslararası yapıya bürünen bir çatışma başlamıştır. 1992-1995 yılları arasında süren Bosna Savaşı, Bosna-Hersek'teki tüm etnik gruplar adına belirli sonuçlar doğurmuş olsa da savaşın gerçek mağduru Boşnaklar olmuştur (Babuna, 2008).

Bosna-Hersek, Sırp ve Hırvatların kendi politikalarını uygulamak istedikleri bir çekişme alanı olarak ortada kalmış bir bölge hüviyeti arz etmiştir. Bosna-Hersek'te savaş öncesine kadar, Hırvat-Sırp-Müslüman ayırımındansa, bir üst kimlik olarak değerlendirilebilecek Bosnalılık vurgusu göze çarpmaktadır. Tüm dinlerin ibadethanelerinin kozmopolitliğinde sorunsuz bir bütünlük algısının, 1990'larla yükselen milliyetçilik dalgasıyla kaybolması ve her etnik kimliğin özgün tanımlamalarla hayat bulmaya çalışması söz konusudur (Bora, 1999). 1992 yılında başlayan savaşın patlak vermesinden önce, Bosna-Hersek'in üç etnik-millî politik parti etrafında bölündüğü göze çarpmaktadır. Bunlar, Müslüman Demokratik Hareket Partisi, Sırp Demokratik Partisi ve Hırvat Demokratik Birliği adı altında ortaya çıkan siyasi yapılanmalardır. Söz konusu yapıların düşünce ve siyasetlerinin farklı bir yapı arz etmesi, Bosna Savaşı'nın ortaya çıkmasının sebepleri olarak da değerlendirilebilir.

Bosna-Hersek'te Boşnakların görece çoğunluğu, Sırp ve Hırvatların tedirginliğinin ve siyasetlerinin temelini oluşturan etmendir. Buna

göre, Sırp topluluğu ve temsilcileri, Sırpların yoğun yaşadığı yerlerde güçlü bir yapı kurulmasını ve akabinde Sırbistan'a bağlanabilecek bağımsız bir devlet kurmayı amaç edinmiştir (Latif, 2006). Sırpaların amacı, güneydeki mevcut Slavları, Sırp önderliğinde toplayarak, tarihsel bir hülya olan "Büyük Sırbistan"ı kurmaktır. Bu noktada Sırp, Hırvat ve Sloven bağımsızlık hareketlerini hoş karşılamamışlardır. Hırvatların, Bosna-Hersek'te bulunan soydaşlarının yaşadığı bölgeleri ele geçirip Hırvatistan topraklarına katma amacı, olası Sırp saldırılarından korunmakla birlikte toprak olarak genişleyip büyük bir devlet olma istekleriyle doğrudan ilişkilidir. Müslüman Boşnakların tüm bu ayrılıkçılık kokan ve krizler yaratması muhtemel sert anlayışlar karşısında isteği ve amacı, Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak ve ülkenin Sırp ve Hırvatlar tarafından bölüşülmesine engel olmaktır (Selver, 2003).

Bosna-Hersek'te savaş, parlamentonun aldığı bağımsızlık kararının, halk tarafından oylandığı günle başlamıştır. Bosna-Hersek'in referandumla birlikte resmen bağımsız olmasından sonra, 6 Nisan 1992'de hem ABD hem de Avrupa Topluluğu tarafından tanındığı görülmektedir. 1992-1995 yılları arasında süren savaşta, 160 bini Boşnak, yaklaşık 200 bin kişi hayatını kaybetmiştir (Babuna, 2008). Bosna savaşı, hedeflerin ve tarafların değişkenlik gösterdiği üç döneme ayrılabilir. İlk olarak, 92-93 yılları arasında Sırp güçlerine karşı bir Müslüman-Hırvat koalisyonu göze çarpmaktadır. 93-94 arasındaki ikinci dönem, Müslüman-Hırvat ve Müslüman-Müslüman çatışması şeklinde cereyan etmiştir. Son dönem de savaşın bitmesine yol açacak biçimde, Mart-Ekim 1995'te NATO-Müslüman-Hırvat birliğinin Sırp'lara karşı savaşması olarak karşımıza çıkmaktadır (Latif, 2006).

Tarihsel süreç içerisinde yer verilmesi zaruri bir nokta da Srebrenitsa da yaşanan katliamdır. Sırp, Temmuz 1995'te Srebrenitsa'da 12 bin kişinin ölmesi veya kaybolmasıyla sonuçlanacak şekilde, uluslararası yargı kararlarıyla da sabit olmak

üzere, soykırım yapmışlardır (Malkiç, 2008).

Nihayetinde Bosna-Hersek savaşı, uluslararası toplumun uluslararası örgütler eliyle soruna gerçek manada müdahil olması ve 14 Aralık 1995'te Dayton Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte son bulmuştur.

2.2. BM'nin Tutumu ve Müdahaleleri

Bosna-Hersek sorunun çözümüne ilişkin olarak taraflar arasında görüşmelerden başlayarak, üçüncü devletlerin de katılımıyla, arabuluculuk gibi çeşitli yollara başvurulmuştur (Pazarcı, 1996: 381). Bosna-Hersek'in kuruluşundan sonra, BM ve AT nezdinde tanınması, sorunun uluslararası boyutta ele alınmasını kolaylaştırmıştır.

Her ne kadar sorun uluslararası düzeyde örgütler bazında ele alınsa da Dayton Anlaşması'na kadar söz konusu müdahalelerin başarısından söz etmek güçtür (Emiroğlu & Çakır, 2008).

Uluslararası örgütlerin Bosna Savaşı'nın çözümüne yönelik girişimleri ve kararları, başta BM Güvenlik Konseyi Kararları ve kurduğu barış gücü kuvvetinin faaliyetlerinden, NATO'nun bazı askeri müdahalelerine kadar girişim ve yaptırımları kapsamaktadır (Pazarcı, 1996).

BM'nin Bosna'daki savaşa müdahale etmesini gerektirecek sebepler, BM Antlaşması'nın maddeleriyle açıklık kazanır. Buna göre, BM Antlaşması'nın ilk maddesinde yer alan dünya barışını ve uluslararası güvenliği koruma misyonu, BM'nin müdahalesine gerekçe olarak gösterilmiştir. Bu amaç çerçevesinde, gerekli görülen her türlü barışçıl metodun kullanılabilmesi zaruri görülmüştür. BM Antlaşmasınının 33. maddesinde düzenlenen söz konusu metotlar, ambargo ve askeri birlik oluşturulması yoluyla müdahaleler gibi seçenekleri içermektedir (BM Antlaşması, 25 Haziran 2019). Bu

minvalde BM, uçuşa kapalı ve güvenli bölgelere ilişkin Güvenlik Konseyi kararlarıyla, bahsi geçen bölgelerin korunması için NATO'ya müdahalede bulunma yetkisi vermiştir. Yine BM Antlaşması'nın 7. bölümünde yer alan maddelere dayanarak, insani yardım dağıtılmasını sağlamak ve bölgede acil müdahale gerektiği durumlarda kullanabilmek adına, askeri barış gücü oluşturmuş (UNPROFOR) ve kuvvet kullanma yetkisi ile yetkilendirmişirilmştir. Barış gücü, savaşı bir güç olarak değil de daha çok barışı korumaya çalışan bir nitelik arz etmiştir. BM Barış Gücü Askerleri "İzleme Misyonu" (Observer Mission) olarak taminlanan askeri gözlemciler ve "Barış Koruma Gücü" (Peace Keeping Forces) olarak bilinen askeri birliklerden oluşturulmuştur. BM Barış Gücü askerlerinin asli görevi, taraflar arasında bir alevlenmenin olmasını engellemek üzere bir tampon bölge yaratmaktır (BM Antlaşması, 25 Haziran 2019). Barış gücü askerleri silaha, ancak kendilerine emir verildiğinde ve kendileriyle ilgili çok zorunlu gördükleri hallerle, başkalarının hayatlarını kurtarmak durumunda kaldıklarında başvurmuşlardır. Bu durumun çeşitli politik gerekçelere dayandırıldığı göze çarpmaktadır. İlk olarak, Batı'nın Sırp'ların müttefiki olan Rusların, Sırp'lara karşı yapılacak bir eyleme vereceği tepkiden çekinmiş olması yer alırken, yine Almanya'nın müttefiki Hırvatların durumunun belirsiz olması da bir diğer sebeptir. Belki de en önemli ve makul gerekçe ise, Avrupa'nın göbeğinde yer alan bu savaşa ABD'nin müdahale etmeye pek yanaşmaması, BM'nin ve onun barış gücünün etkinliğini sınırlamıştır (Yapıcı, 2007). Bu minvalde, BM Genel Sekreteri Butros Butros Gali'nin; Bosnalılardan Afrika merkezinde Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin daha çok yardıma ihtiyacı olduğunu ve bu nedenle de uluslararası toplumun Bosna'da enerji harcamasının gereksiz olacağı düşüncesinin de BM'nin sergilemiş olduğu gevşek tutumla ilgisi olduğunu söylemek yanlış olmaz (Bora, 1999).

Bosna'ya yönelik uluslararası toplumun ilk girişimi şiddet içermemiş ve bu strateji savaşı durdurmada pek başarılı olamamıştır. NATO'nun bombardıman yoluyla olaya müdahil olmasından önce, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Carrington'ın AT destekli barış misyonu, BM

talebi sonrasında ABD Genel Sekreteri Cryus Vance ve AT arabulucusu David Owens'ın hazırladığı plan, BM Güvenlik Konseyi'nin silah ambargosu uygulaması, BM barış gücünün konuşlandırılması ve güvenli bölgeler planı şiddet içermeyen girişimler olarak sayılabilir (Yapıcı, 2007).

Wance-Owen Bosna-Hersek'in bir federasyon çatısı altında on özerk kantona bölünmesini ve Boşnakların nüfus olarak fazlalığına rağmen Bosna topraklarının sadece yüzde 26,36'sının Boşnakların kontrolüne bırakılmasını öngörüyordu. Plan, üçü Sırpların, üçü Hırvatların ve üçü de Müslümanların kontrolünde olacak dokuz kantonun dışında Saraybosna'da uluslararası yönetim esas olacak biçimde bir bölünmeyi önermekteydi. Owen bir adım öteye giderek, Slobodan Miloseviç de dahil olmak üzere tüm tarafların barışçıl hedeflere sahip olduğunu ifade etmekteydi (Owen, 2013).

Bosna'da bir çözümü getirmektense, kutuplaşmayı daha da çok parçalanma fikrine üzerinden sağlamış olan plan, Bosna merkezi için Hırvat ve Müslümanlar arasında rekabeti körüklemiş, bir toprak kazanımı mantığı üzerinden Sırlara karşı direnç mekanizması oluşturan Hırvat-Müslüman ittifakına da zarar vermiştir.

Bosna'nın kantonlara bölünme fikri bir yana, kantonlara etnik etiketlerin yapıştırılmış olması, barışçıl olduğu düşünülen Sırlarla aynı retoriğe sahip olması bakımından da ilginçtir. Herşeye rağmen planda Müslümanların kontrolündeki eyalet sayısının 4'e yükseltip, Hırvatların 2'ye düşürülmesinden sonra Boşnak ve Hırvat temsilcileri planı kabul etmişler de, Bosna Sırp Parlamentosu planı reddetmiş Wance-Owen Planı kabul edilebilirliğini kaybetmiştir (Selver, 2003).

Bosna'nın daha bağımsız olmasından önce Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 713 sayılı karar, Yugoslavya'da silah ve askeri teçhizat sevkine ambargo koyulmasını içermektedir (BM Güvenlik Konseyi, 30 Haziran 2019). Bu karar belki alındığı zaman itibariyle bir fayda

ve önleyicilik sağlama amacı gütmüşse de, savaşın başlamasından sonra herhangi bir değişikliğe gidilmemiş olması nedeniyle adeta Sırp lar için ödül Boşnaklar içinse ölüm olmuştur. Yugoslavya'dan kalan silahlar Bosnalı Sırp ların kontrolündeydi ve Boşnaklar ise yeteri derecede silaha sahip değillerdi. Yine Sırp lar Sırbistan ile kara bağlantısına sahip olması nedeniyle silahlanmayı sürdürme imkânına sahiplerken, denize çıkışı olmayan Boşnakların silah temini oldukça güç olmuştur (Emiroğlu & Çakır, 2008). Bazı hukukçulara göre bu ambargo uluslararası hukuku ihlal eden meşru olmayan bir müdahaledir. Bu ambargoyla birlikte, BM Anlaşması'nın 51. Maddesindeki "meşru müdafaa hakkı" Bosnalıların elinden alınmıştır (Ahmed, 30 Haziran 2019).

Diplomatik misyon girişimlerinin akim kalmasından sonra BM Güvenlik Konseyi "Güvenli Bölge" formülünü devreye sokmuş ve BM Antlaşması'nın yedinci bölümü çerçevesinde 819 sayılı karar ile Srebrenitsa'yı güvenli bölge olarak ilan etmiştir (BM Güvenlik Konseyi 30 Haziran 2019). Daha sonra Konsey 824 sayılı kararı ile Zepa, Tuzla, Saraybosna, Goradze ve Bihaç'ı güvenli böge kapsamına almıştır (Güvenlik Konseyi, 30 Haziran 2019). BM'nin almış olduğu önlemler ve yapmış olduğu müdahalelerin çok başarılı olduğundan söz edilemeyeceği gibi savaşın daha yıkıcı sonuçlar vermesine yol açtığı bile söylenebilir.

"Güvenli Bölgeler" Sırp güçlerinin çekilmesiyle Müslüman bölgelere yardım akışının sağlanması ve BM koruma güçlerinin rolünün genişletilmesi amacıyla oluşturmuş, UNPROFOR ve NATO hava güçleri, Güvenlik Konseyi tarafından gerekli olduğunda bu bölgeleri korumak için güç kullanma yetkisi ile donatılmışlardır (Payne, 2001). Ancak 34.000 askerin görev yapması beklenirken bu bölgelerde sadece 7600 asker görevlendirilmiş ve Sırp saldırılarını caydırma konusunda herhangi bir etkide bulunamamışlardır (Holbrooke, 1999). Güvenliği sağlamanın zorluğu gerekçesiyle başkent Saraybosna'da konuşlanmış bulunan barış gücünün (UNPROFOR) Mayıs 1992'de bölgeyi terk etmesi kararı da BM'nin vermiş olduğu

tartışmalı kararlardan bir diğeridir. BM'nin bu tutumu, Bosnalılarca uluslararası toplum tarafından terk edildikleri gibi algılanmıştır. Söz konusu çekilmeyle birlikte, Sırlar daha rahat ve korkusuzca hareket edebilmişler ve bu aşamadan sonra şiddetin dozu daha çok yükselmiştir. Güvenli bölgeler yaşananlardan sonra "güvenli" olmaktan uzak bir görüntü vermişlerdir (Holbrook, 1999).

Sonucu belki de en yıkıcı ve acı verici olan Srebrenitsa katliamı da yine BM'nin gerekli özen ve ilgiyi gösterememesiyle doğrudan ilişkilidir. Srebrenitsa, BM Güvenlik Konseyi'nin 819 ve 824 sayılı kararlarıyla BM güvenli bölgelerinden ilan edilmiştir. Bu kararlarla Srebrenitsa güvenli bir bölge halini alamamış, Sırların toplama kamplarına ilişkin BM barış gücü hiçbir yaptırımında bulunamamış ve bir bakıma toplama kamplarını denetleyen bir mekanizma işlevi dışında bir kapsama sahip olamamıştır. Bu durum adeta Sırların çok da acele etmeden bir soykırım yapmaları sonucunu doğurmuştur (Aria, 2008). BM ve onun barış adına bölgede konuşlandığı askeri gücü Bosna'da inandırıcılığını ve gücünü kaybetmiştir. Öyle ki, insani yardım ve güvenliği sağlamak için oluşturulan barış gücü (UNPROFOR) Bosnalı Müslümanlar tarafından, Sırları Koruma Gücü (SERBOFOR) olarak görülmüş ve isimlendirilmiştir (Bora, 1996).

2.3. Uluslararası Toplumun Devreye Girmesi ve Dayton Barış Anlaşması

BM ve Batılı devletlerin barış için hazırladıkları plan ve girişimlerin sonuçsuz kalması ve Sırların saldırılarını arttırması, ABD ve AT merkezinde Sırlara karşı NATO'nun hava bombardımanı ile müdahale edebileceğine yönelik düşüncelerin önem kazanmasına sebep olmuştur.

9 Ekim 1992 tarihinde BM'nin 718 sayılı kararında yer alan Bosna-Hersek sınırlarında uçan Sırp uçaklarına yasak getirilmesine rağmen, 1994 yılının Şubat ayında Sırların Saraybosna'yı bombalamasından

sonra, NATO Sırlara karşı bir ultiimatom yayımlayarak, Sırların Saraybosna'da bulunan ağır silahlarını çekmesini ve bu silahların BM gözetiminde olması gerektiğini bildirmiştir. Sırp güçlerinin Saraybosna'dan 20 kilometre dışarıya çekilmesi isteği ve Sırların BM emirlerine uymaması durumunda NATO kanalıyla hava saldırılarına başlanacağı ikazı (Doherty, 1994), kendini NATO ve BM'nin ortaklaşa yürüttükleri "Deny Flight Operasyonu"yla göstermiş ve Belgrad ile Sırp güçlerinin NATO birliklerince bombalanmasıyla sonuçlanmıştır (Yenigün & Hacıoğlu, 2014). Savaş boyunca NATO Bosna'Hersek'teki uçuşa yasak bölgelerin gözetimi ile BM yaptırımlarının denetlenmesi hususunda sorumluluk sahibi olmuştur. Sırlar genel olarak NATO'yu ve onun gerçekleştirdiği cılız hava saldırılarını pek ciddiye almamış, bir Amerikan F-16'sını düşürmüş, 300'den fazla BM Barış Gücü askerini rehin almışlardır. Barış Gücü askerlerinin serbest bırakılmaları şartını Barış Gücü unsurlarının Saraybosna'dan çekilmelerine bağlamış olan Sırların bu talebi, ABD ve NATO'nun çekilme konusunda her türlü yardımı sağlayacaklarını ifade etmeleriyle karşılık bulmuş ve rehineler serbest bırakılmış ve Saraybosna civarındaki BM barışı koruma kuvvetleri geri çekilmişlerdir (NATO, 1999). Bosnalı Sırların uzlaşmaz tavırlarından sonra, 30 Ağustos 1995'de, NATO'nun o zamana dek yaptığı en büyük askeri operasyon olacak biçimde, NATO birlikleri Sırların askeri hedeflerine ağır bir hava saldırısı başlatmıştır. Bu saldırıdan sonra Sırlar NATO ve BM'nin şartlarına uymayı taahhüt ederek, barış masasına oturmayı kabul etmişlerdir.

Sırların "yenilmelerine" ve masaya oturmalarına yol açan en önemli sebep, hiç şüphesiz ABD'nin özellikle NATO kanalıyla savaşa gerçek manada müdahil olmasıdır. Başkanlık seçimleri sırasında, Bush'u Bosna'daki durumla ilgili tepkisiz kalmasıyla eleştiren Clinton, seçimlerle birlikte başkan olduktan sonra, eleştirdiği gibi, tepkisiz bir duruş sergilemiştir. Ağustos 1995'te ABD'li üç müzakerecinin Sırlar tarafından öldürülmesiyle birlikte, ABD Bosna'daki ilk kayıplarını vermiş ve olaya el almıştır ve NATO bombardımanı başlamıştır.

BM Güvenlik Konseyi, 836 sayılı kararla, NATO'yu kuvvet kullanma konusunda yetkilendirmiş bulunmakla birlikte, NATO'nun kendi başına hareket etmesini de engellemiştir. Buna göre "iki anahtar" düzenlemesiyle BM'nin izni ve isteği olmadan NATO'nun harekete geçme serbestisi olmamıştır. Bununla birlikte, Genel Sekreter Annan'ın çabalarıyla "iki anahtar" mekanizması ortadan kaldırılmış ve kuvvet kullanma yetkisi tamamen NATO'ya bırakılmıştır (BM Güvenlik Konseyi, 1 Temmuz 2019). Söz konusu durum kimi hukukçular tarafından BM Şartı'nın ihlal edildiği biçiminde yorumlanmıştır. Bir silahlı müdahalenin yalnızca BM tarafından yapılması gerektiği yönündeki düşünceyle bir ihlal olduğunun belirtilmesi, NATO'ya müdahale etme yetkisini veren merciin BM olduğu savıyla geçersiz kılınmaya çalışılmıştır (Yapıcı, 2008).

Dayton Barış Anlaşması, diplomatik yöntemler ve uluslararası örgütlerin kullanılması sonucunda oluşan bir anlaşmadır. İmzacı tarafların mutlak anlaşmasından bahsedilemeyeceği Dayton'da, uluslararası toplumun geniş yetkiler ve yaptırım gücüne sahip olduğu göze çarpmaktadır. Anlaşma'nın esas bölümleri savaşı bitirmekten çok, uluslararası örgütlerin üstlendikleri misyonlarla Bosna'yı nasıl yeniden inşa edecekleri sorusuna cevap vermektedir. Uluslararası toplumun ve örgütlerin Bosna'da üstün bir otoriteye sahip kılınmaları nedeniyle Dayton Anlaşması özel bir anlaşma olarak tanımlanabilir (Latif, 2006).

Dayton Anlaşması'na giden süreçte tarafların talepleri ve küresel aktörlerin beklentileri Dayton'un bu özel konumuna işaret eder. Bosnalı Boşnaklar ve liderleri Aliya İzzetbegoviç, Bosna'nın parçalanmamasını ister ve amaçlarken, Bosnalı Sırp'ların lideri Radovan Karadžić, ülkenin Bosna-Hersek Federasyonu ve Bosna Sırp Cumhuriyeti olarak bölünmesi peşindeydi. Bu noktada AT ve ABD arasında da farklı bakışların olduğu göze çarpar. AT, daha çok Sırp'ların istediği gibi bir çözüm düşünürken, ABD Sırp'ların tüm

saldırıcılığına rağmen ödüllendirilmemesi gerektiğini ve Boşnakların taleplerinin daha fazla önemsenmesi gerektiğini düşünmektedir (Dalar, 2008). Diplomatik girişimler ve büyük güçlerin de baskısıyla 14 Aralık 1995'te imzalanan Dayton Anlaşması'nın çok da iyi bir çözüm getirdiğini söylemek güçtür. Bu anlaşmayla Bosna-Hersek Devleti 10 kantondan oluşan Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak iki entiteye bölünmüş ve Brcko adında küçük özerk bir bölgeye ayrılmıştır.

Anlaşmayla Sırp lar ödüllendirilmiş ve katledilen yüz binlerce Bosnalının varlığına rağmen Boşnaklar hiç de adil olmayan bir barışa zorlanmış tır (Çubukçu, 1996).

Dayton savaşa son veren ve uluslararası yapının güç ve etkisini göstermesi bakımından oldukça kıymetli bir anlaşma olsa da; ateşkes zamanında tarafların elinde kalan toprakları büyük ölçüde olduğu gibi kabul ederek bu durumun bir statüko haline gelmesine yol açmıştır. Bütünlükçü bir yapı olan Bosna-Hersek etnik temelli bir bölünmeye maruz kalmıştır. Bosna devleti içinde müslüman Boşnaklar, savaş öncesi sahip olduklarına oranla çok daha küçük bir alana razı bırakılmışlardır. Boşnakların tüm bu şartlara rağmen, bağımsız bir devlet kurmalarındansa, yaşam hakları ve güvenceleri ancak Hırvatlarla bir federasyonla mümkün kılınmıştır. Boşnaklar savaşın gerçek mağdurları olmalarına karşın; Hırvat ve Sırp lar'dan daha az toprağa ve daha kısıtlayıcı bir yönetim sistemine razı olmak durumunda kalmışlardır (Akgönenç Mughisuddin, 1996).

2.4. BM ve NATO'nun Uluslararası Hukuktaki Yeri

Uluslararası hukuk bağlamında, Bosna-Hersek savaşını bitirmek için yapılan BM ve NATO müdahaleleri, "insani müdahale" ve "haklı savaş doktrini" kavramları ekseninde değerlendirilebilir.

İnsani müdahale, bir devletin bir başka devletin vatandaşlarını, o devletin baskı ve yaptırımlarından kurtarmak için, ülkesi dışında münferit kuvvet kullanmasıdır. Bir müdahaleye insani müdahale

kabilinden bakılabilmesi, bir devletin başka bir devlete direkt olarak var olduğu iddia edilen ihlal bağlamında müdahale etmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla da bir devletin görece anlayışı, insani müdahalede bulunmaya yeterlidir ve bu noktada da hukuki olmak zorunluluğu yoktur. Bosna örneğinde bakacak olursak, NATO ve ona ivme kazandıran ABD, Bosna'daki duruma ilişkin bizatihi kendi tasarruflarıyla müdahalede bulunmamışlardır. Sırpların ve katliamların durdurulabilmesi için, BM'nin görevlendirmesi ve NATO'ya yetki vermesi durumu söz konusudur. Bosna'daki müdahale, BM Anlaşması'nın 7. Bölümünde yer alan insan hakları ihlallerinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesi durumunda, BM'nin tasarrufta bulunma yetkisine binaen yapılmıştır. Bu çerçevede de hukukidir (Demirel, 2013).

Haklı savaş doktrinine baktığımızda, haklı savaş kavramının; savaşın açılması ile ilgili kurallar: jus ad bellum ve savaşın yürütülmesi ile ilgili kurallar: jus in bello unsurlarıyla değerlendirildiğini görürüz. Jus ad bellum'da kriterlerin ilki haklı sebeptir. Haklı sebep çoğu zaman bir savaşın açılması için masum insanların ölümlerine engel olmayı içerir. Buna göre, Bosna'da soykırım suçu işleyen Sırlara karşı yapılan NATO müdahalesi haklı bir sebebe dayanmaktadır. Savaşı açan ve onu yürüten merciin yasal bir otorite olması kriterlerden ikincisini oluşturmaktadır. Bosna'daki çatışmayı sonlandırmak için yapılan müdahaleyi başlatan da yapan da BM ve NATO gibi yasal otoritelerdir. Üçüncü kriter, savaşın zorunluluk hali arz etmesi yani son çare olmasıdır. Savaşın başlarında şiddet içermeyen ve ekonomik ve siyasi yaptırımlarla Sırların engellenmesine çalışmasıyla birlikte, Sırların çatışma dozunu daha da yükseltmeleri, savaşı son çare olarak tescillemektedir. Savaşa başvurulmasına ilişkin bir diğer kriter, orantılılıktır. Orantılılık ilkesine göre, savaşın açılması durumunda faydanın zarardan çok olması beklenir. Buna göre Bosna'da Sırların yaptığı soykırımı son verilmiş ve nihayetinde savaş bitmiştir. Buna çok da uzak olmayan beşinci kriter doğru niyet

kriteridir. Savaşın açılması için haklı bir sebep olsa da savaş sonunda kazanılı tarafın tek olmaması bu kriteri tanımlamaktadır. Bosna'da savaş bittiğinde, Boşnaklar soykırımdan ve zulümden kurtulmuşlarken, Sırp'lar da pek hak etmemekle birlikte istedikleri coğrafi yapılanmaya kavuşmuşlardır. Jus ad bellum kriterlerinden Bosna savaşında geçerli olmayan tek istisnası, savaş amaçlarının bildirilmesi kriteridir. Savaşın amaçlarının ve savaş deklarasyonunun kamuoyuna açıklanmasını içeren bu kritere NATO müdahalesinde uyulmadığı dikkati çekmektedir (Ereker, 2004).

Jus in bello, yani savaşın yürütülmesi sırasında geçerli olması arzulanan kurallara baktığımızda ise, sivillere zarar verilmemesi: ayrımcılık ve aşırı güç kullanılmaması: orantılılık gereklilikleriyle karşılaşırız. Bu bağlamda NATO müdahalesinin, sadece askeri hedefleri vurması ve oldukça az sivilin zarar görmesine yol açması nedeniyle, jus in bello kriterlerine uygun olduğunu söyleyebiliriz (Ereker, 2004).

Bununla birlikte, uluslararası toplumun askeri uzantısı olarak algılanan NATO'nun müdahale seçeneğinde geç kaldığı ve çatışmaların boyutunun derinleşmesine görece göz yumduğu ifade edilebilir. Burada belirleyici olan nokta, NATO gibi uluslararası örgütleri mobilize etme kapasitesine sahip süper güçlerin, kendi iç siyasi gelişmelerini daha o.nde tutmaları ve Bosna'nın doğrudan ulusal çıkarlarına bir tehdit oluşturacak büyüklükte olmayışı etkili olmuştur (Sobel, 1998).

3. Bosna-Hersek Savaşı'nda Uluslararası Toplumun Müdahaleleri, Uluslararası Hukuk ve Yargı Kararları

Uluslararası hukuk esas itibariyle devletlerarasında ilişkileri düzenleyen bir kapsama sahiptir. Bununla birlikte kişilerin haklarının ve yaşamlarının uluslararası hukukla korunması ve kişilerin işlediği suçlardan sorumlu tutulması İkinci Dünya Savaşı'nda sonra meydana gelen bir durumdur. İnsan haklarının

uluslararası düzeyde korunması ve savaş nedeniyle barışa ve insanlığa karşı işlenen suçların failleri ile savaş sırasında işlenen savaş suçlarının cezalandırılması çerçevesinde uluslararası hukuka girmiştir.

Bosna-Hersek savaşında, uluslararası hukukun müdahaleleri ve yargı kararları iki çerçevede değerlendirilebilir. İlki, BM Güvenlik Konseyi'nin 25 Mayıs 1993 tarihli 823 sayılı kararı kapsamında, Eski Yugoslavya'da İşlenen Suçlar İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi adıyla, eski Yugoslavya'da işlenen tüm insancıl hukuk ihlallerinin değerlendirildiği mahkemedir. Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin 20 Mart 1993 tarihinde Uluslararası Adalet Divanı'na, 1948 tarihli Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılmasına ilişkin sözleşmeye dayanarak yaptığı başvuru ikinci çerçeveyi oluşturmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı, yalnızca soykırım suçu temelinde bir yargılama yapmıştır. Oysaki Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, kuruluşu ve amaçları çerçevesinde oldukça geniş yelpazede ve kapsamı derin bir mahkeme niteliğindedir.

3.1. Uluslararası Adalet Divanı ve Soykırım Kararı

Boşnaklar, Bosna-Hersek Savaşı sırasında soykırımı maruz kaldıkları iddiasıyla, 20 Mart 1993'te Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmuştur. Açılan davada Sırbistan ve Karadağ devletleri soykırım suçu işlemekle isnat edilmiştir. Soykırım Sözleşmesi 9. maddesi soykırımı yasaklamakta olup, sözleşmenin yorumu ve uygulanması konusunda çıkacak uyuşmazlıklara karşı tek taraflı başvuru ile de Divan'ın önüne gelebileceğini ifade etmektedir. (Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, 15 Temmuz 2019). Yugoslavya'nın eski Yugoslav Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nin yaptığı antlaşmaları tanınması ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin eski Yugoslavya'nın ardılı sıfatıyla Soykırım Sözleşmesi'ne taraf olmasına bağlı olarak Bosna Cumhuriyeti sorunu Divan'a taşımıştır.

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin BM Antlaşması'nı, 1907 La Haye Kara Savaşı Sözleşmesi 1948 Soykırım Sözleşmesi'ni, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ni, 1977 tarihli ek protokollerini, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni ve bunlardan doğan sorumluluklarını yerine getirmediği iddiası çerçevesinde Divan'a başvuruda bulunmuştur.

Sırbistan-Karadağ, kendisinin dava açıldığı sırada Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bir devleti olmadığı ve bu sebeple de Soykırım Sözleşmesi'ne taraf olamayacağı ve ayrıca BM'ye de üye olmadığından Divan'a ve onun işlemlerine de taraf olamayacağı savlarıyla, Divan'ın yargılama yetkisine karşı çıkmıştır. Buna karşın Divan, Sırbistan-Karadağ'ın YSCF'nun devamı olduğunu ve YSCF'nin BM üyeliğinin devam ettiğini belirterek, yargılama yetkisine sahip olduğuna karar vermiştir. Bir diğer dayanak da Sırbistan-Karadağ'ın 2000 yılında BM'ye üye olmasıyla Divan statüsüne taraf olduğu şeklindedir. Divan, yargılama konu ve kapsamı konusunda da yalnızca Soykırım Sözleşmesi kapsamında yetkiye haiz olduğunu belirtip, davada yer alan diğer sözleşmelerde bir yargılama yapmasının mümkün olmadığına karar vermiştir. Bosna-Hersek'in de YSCF'nin ardılı olması hasebiyle sözleşmelere taraf olduğunu ve dolayısıyla dava açılabilen bir aktör olarak değerlendirilmesinin yanlış olmayacağına hükmetmiştir (Uluslararası Adalet Divanı, 15 Temmuz 2019).

Bosna-Hersek Cumhuriyeti Divan'a öncelikle BM Güvenlik Konseyi'nin 713 sayılı kararıyla eski Yugoslavya ülkeleri için koyduğu silah ambargosunun meşru müdafaa hakkını elinden alması ve ambargonun eşit biçimde uygulanmaması iddiasıyla başvuruda bulunmuştur. Yugoslavya'nın her türlü silah ve mühimmat desteği ile kendisine yönelik saldırıları ile etnik temizliğe tabi tutulduğu ve bu durumun eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmesinin dışında, Güvenlik Konseyi'nin kararının ulusal güvenliğini tehdit eder bir mahiyete sahip olduğu ifade edilmiştir (Uluslararası Adalet Divanı, 3 Ağustos 2019). Aynı başvuru kapsamında, Yugoslavya'nın eylemlerine ve

Bosna'ya karşı hareket eden yarı askeri ve askeri, örgüt, grup ya da kişilerin her türlü yardıma son vermesi ve meşru müdafaa hakkının tanınması ile bunu gerçekleştirmek için üçüncü devletlerin kendisine silah, mühimmat ve askeri kuvvet göndermesi hakkında geçici koruma önlemlerinin alınmasını talep etmiştir (Uluslararası Adalet Divanı, 3 Ağustos 2019).

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 41. maddesine göre: Divan'a herhangi bir geçici koruma talebi gelmişse, Divan öncelikle bu talebi dikkate almaktadır. Ancak geçici koruma önlemleri kararını aldıktan sonra, konuyla ya da yargı yetkisiyle ilgili itirazları ele alıp karara bağlamakla yükümlüdür (Uluslararası Adalet Divanı, 3 Ağustos 2019).

Divan, vermiş olduğu kararda Sözleşmede vazedilen durumdan farklı bir kapsamda yorumda bulunmuş ve Yugoslavya'nın itirazlarını öncelikle görüşmeye almış, yetki bakımından yalnızca soykırım konusunda bir çerçevede bulunabileceğini ve geçici koruma talebi konusunda kararını daha sonraya saklayan bir beyanda bulunmuştur. Geçici koruma talebi kapsamında Divan, daha çok Soykırım Sözleşmesi bağlamında yorumda bulunmuş ve bir tavsiye kararı olarak okunabilecek biçimde, tarafların tansiyonu yükselten tutum ve davranışlardan uzak durması gerektiğini ifade etmiş ve Yugoslavya'nın yetki ve etkisi altında bulunan aktörlerin soykırım eylemlerinin engellenmesini istemiştir (Uluslararası Adalet Divanı, 3 Ağustos 2019).

Bosna'nın, Divan'ın sözleşmesinde öncelik arz eden yönüne rağmen, geçici koruma talebine ilişkin nihai kararını başvurudan yaklaşık 6 ay sonra açıklamış ve Divan Bosna-Hersek'te Soykırım Sözleşmesi kapsamı dışında kalan isteklere ve ülkenin bütünlüğüne ve meşru müdafaa hakkına ilişkin Boşnak taleplerine dair herhangi bir önlem kararı almayacağını karara bağlamıştır (Uluslararası Adalet Divanı, 3 Ağustos 2019).

1948 BM Soykırım Sözleşmesi'ne göre: “ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla, gruba mensup insanların öldürülmesi, grup mensuplarına bedensel ya da zihinsel zarar verilmesi, grubun varlığını bütünüyle ya da kısmen ortadan kaldırabilmek için yaşam şartlarını değiştirmek, grup içindeki doğumları engellemek ve gruba mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletmek” soykırım suçunu oluşturur. Soykırım Sözleşmesi'nde cezalandırılacak eylemler de açıkça ifade edilmiştir. Buna göre: “soykırımda bulunmak, soykırımda bulunulması için işbirliği yapmak, soykırımı doğrudan ya da dolaylı olarak kışkırtmak, soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek ve soykırıma iştirak etmek” cezalandırılacak eylemlerdir (Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, 3 Ağustos 2019).

Uluslararası Adalet Divanı, Bosna Savaşı sırasında yaşananlarla ilgili kararını 26 Şubat 2007 tarihinde açıklamıştır. Kararda, soykırım suçunun yalnızca Srebrenitsa'da işlenmiş olduğu ve suçu işleyenin de Bosnalı Sırp Ordusu olduğu belirtilmiştir. Srebrenitsa dışında yaşanan kıyımlar ise yeteri kadar delil olmadığı gerekçesiyle soykırım olarak nitelendirilmemiştir. Her ne kadar Srebrenitsa dışındaki bölgelerde yaşananların da Soykırım Sözleşmesi kapsamında koruma altına alınan unsurlara yönelik müdahaleler olarak değerlendirilebileceğini ifade etse bile (maddi unsur), suçun tamamlanmış sayılabilmesi için gerekli olan manevi unsur konusunda ikna edici bulunmadığı ifade edilmiştir. Manevi unsur konusunda yaşanan tatsızlık, yaşananların insanlığa karşı suçlar ya da savaş suçları kategorisinde değerlendirilse de, eylemi gerçekleştirenlerin yok etme kastını ifade etmemiş olmalarına indirgenmiştir ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin bu konudaki iddialarını yeterince delillendiremediğini ifade etmiştir. Divan kararında, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin tarihsel, kültürel ve dini mirasına yönelik yıkıma maruz kaldığını ve bu tür eylemlerin “etnik arındırma” olarak nitelebileceğini kabul etmişken; bu yapılanların yaşan şartlarını ortadan kaldırma kastı olarak değerlendirilemeyeceğine hükmetmiştir (Uluslararası Adalet Divanı

4 Ağustos 2019).

Divan, tarafların BM raporları, kararları ve çeşitli bulgularını, çeşitli hükümetler arası kurumlardan edindikleri belgeleri, Yugoslavya Eski Ceza Mahkemesi'nden alınan dokümanları, kitapları, makaleleri, basın raporlarını, tanıkları, uzmanları ve benzeri gibi bir materyali inceleyerek bir karara vardığını belirtmiştir. Ancak Divan'ın notu bu noktada uluslararası toplum nezdinde düşüktür. Bosna-Hersek'in kararda belirleyici olacağını düşündüğü Sırbistan'daki kimi belgelerin incelenmesi isteğine, Sırbistan'ın güvenlik gerekçesiyle karşı çıkıp paylaşmaması kararın eksik olduğu intibainin doğmasına sebep olmuştur (Değer, 2009).

Divan incelediği davada soykırımın manevi unsurunun tamamlığına önemle eğilmiştir. Manevi unsur, bir grubun kısmen ve tamamen yok edilmesinin bilerek ve istenerek, diğer bir ifadeyle kasten işlenip işlenmediğiyle ilgilidir ve bu bağlamda da oldukça muğlak bir duruma işaret eder (Elekdag, 2008). Soykırım suçunun olabilmesi için gerekli görülen söz konusu özel kasıt, soykırım suçunu, insanlığa karşı suçlardan ve diğer ağır insan hakları ihlallerinden ayırmaktadır. Bu noktada Divan, Sırp kuvvetlerinin bilerek ve hukuka aykırı olarak Boşnak Müslümanları öldürmesini, soykırım için yeterli görmemiştir. Ölümün ve saldırıların soykırım sayılabilmesi için Divan, yapılan hareketlerin Bosnalı Müslümanları ortadan kaldırma kastıyla yapılmış olduğunun kanıtlanması gerektiğini belirtmiştir (Diesen, 2008). Divan'ın özel kastın varlığına kati olarak emin olmak istemesi, belki de tüm soykırım davalarında da beklenebilecek şekilde, Sırp'ların ve benzer durumdaki davalıların soykırım suçundan ceza alma ihtimalini oldukça zayıflatmıştır.

Bosnalı Müslümanların, çeşitli kamplarda sistematik olarak bedensel ve zihinsel zararlar doğuracak şekilde, işkenceye, kötü muameleye, dayığa ve tecavüze maruz kaldığını belirten Divan, tüm bu eylemlerin grubu tamamen ya da kısmen ortadan kaldırmak için özel

kasıt ile yapıldığına ikna olmamıştır. Yine yaşanan olayların grup içinde doğumların engellenmesi ve çocukların başka bir gruba nakledilmesi fiillerini oluşturmadığına karar verilmiştir (Ömer, 2008). Divan'ın Sırp milislerin, Bosnalı Müslüman kadınlara tecavüz edilmesi için özel birlikler oluşturması ve ailelerin tüm çocuklarının öldürülmesi ya da ailelerinden uzaklaştırılmalarını (Hacıç, 2008) dikkate almaması ve bu olayları yaşanmamış varsayması dikkat çekicidir.

Srebrenitsa'da yaşananlar Divan'ın kararına göre soykırım suçudur. Divan, Sırp askeri kuvvetinin Srebrenitsa'da yaşayan Bosnalı Müslümanları öldürmesinin kısmen yok etme kastıyla işlendiğine karar vererek, özel kastın varlığına kâni olmuştur. Ancak Divan, Srebrenitsa'da yaşanan soykırımın, belirli bir kasıt ve plan çerçevesinde diğer bölgelerdeki ölümlerle benzeşmediğini, bu yüzden de Srebrenitsa'dan yola çıkarak diğer bölgelerde de soykırım yapıldığının söylenemeyeceğine karar vermiştir. Bu duruma paralel bir biçimde Divan, Sırbistan'ın Srebrenitsa soykırımından sorumlu tutulamayacağına hükmetmiştir. Divan'a göre, Belgrad'dan soykırımın gerçekleştirilmesi adına herhangi bir yönlendirme olmamış ve hiçbir talimat verilmemiştir. Srebrenitsa'da yaşanan Bosnalı Sırp askeri kuvvetinin kendi başına gerçekleştirdiği bir eylem dışında bir şey değildir ve Sırbistan yönetimi Sırp milislerin özel kastından haberdar değildir. Bu sebeple de Divan, Sırbistan'ın soykırım suçuyla ilgili bir ilgisinin bulunmadığına karar vermiştir (Ömer, 2008).

Divan, kararında devletlerin soykırımı önleme yükümlülüğü konusunda da görüş bildirmiştir. Soykırımın önlenmesi yükümlülüğünün incelenmesi yalnızca soykırımın gerçekleştiği Srebrenitsa'da mümkün olabilmiştir. Divan'a göre, devletin soykırımı önleme yükümlülüğü, soykırım tehdidinin olduğu ya da başlayan bir soykırımı fark etmesi durumlarında ortaya çıkar. Buna göre, Divan Sırbistan lideri Miloseviç ile YSFC liderlerinin, Bosnalı Sırpı durdurma girişiminde bulunmamaları nedeniyle sorumlu olduklarına

hükmetmiştir. Sırbistan'ın soykırım suçu kendi topraklarında işlenmemiş olmasından ötürü, soykırım hakkında kendi ulusal mahkemelerinde yargılama yapılmasını gerekli görmeyip, Sırbistan'ın herhangi bir sorumluluğu olmadığına karar veren Divan, davalının eski haline getirilmesi yükümlülüğünün olmadığını belirtmiştir. Bu minvalde Bosnalı Müslümanların talebinin aksine, Sırbistan'ın tazminat ödemesine lüzum görülmemiştir. Sırbistan'ın soykırımı önleme yükümlülüğünü yerine getirmemiş olması, Divan tarafından tazminatla cezalandırılmamıştır (Ömer, 2008). Bu durumun, kimilerine, milis kuvvetlerini kurup kullanan devletlerin, cezalandırılmayacaklarını dair bir garanti içerdiğini düşündürmesi de dikkat çekicidir (Kandiç, 2008).

Soykırımın yalnızca Srebrenitsa'da gerçekleştiğini, Sırbistan Cumhuriyeti'nin gerçekleşen soykırımla bir bağlantısının olmadığını ve dolayısıyla da herhangi bir tazminat ödeme yükümlülüğünün oluşmadığı, bir "iç savaş" kabilinde yaşanan olayların sorumlusunun Bosnalı Sırplar olduğunu belirten Uluslararası Adalet Divanı'nın bu kararı, soykırım sözleşmesinin anlamı ve sınırlarını belirlenmesi açısından, uluslararası hukukun gelişiminde eksik bir değerlendirme olarak ifade edilmiştir (Elekdağ, 2008).

Nitekim bu durumun bir yansıması olarak okunabilecek ancak aynı zamanda da Divan'ın yeni deliller ile davanın tekrar görüşülebileceğine dair kararı çerçevesinde, Bosna-Hersek hukuki temsilcisi kanalıyla, davanın yeniden görüşülmesi için 23 Şubat 2017'de tekrar başvuruda bulunmuştur. 2007'deki kararında davanın yeniden görülebilmesi için Boşnaklara 10 yıl süre içeren kararına ve Bosna-Hersek'in başvurusuna rağmen Divan, başvurunun Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi'nin ortak tutumunu yansıtmadığı gerekçesiyle, talebi reddetmiştir (Latiç, 2017). Bu bağlamda Divan hukuki bir inceleme sürecine girmeden başvuruyu usul yönünden reddetmeyi tercih etmiştir.

3.2. Eski Yugoslavya İçin Kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Kararları

Devletlerarasındaki uyuşmazlıklara bakmakla görevli Uluslararası Adalet Divanı benzeri herhangi sürekli bir uluslararası mahkemenin bulunmaması nedeniyle, Bosna-Hersek ve Eski Yugoslavya'da işlenen insancıl hukuka aykırı eylemlerin yargılanabilmesi için özel bir mahkeme kurulması yoluna gidilmiştir (Pazarcı, 1996). Bu minvalde, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 1993 yılında, Eski Yugoslavya ülkesindeki 1 Ocak 1991'den itibaren insan hakları ihlallerinin soruşturulması ve kovuşturulması amacıyla 827 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla kurulmuştur. Söz konusu mahkeme ad hoc nitelikli bir yapı arz ettiğinden, görev süresi Eski Yugoslavya'da suçlarla ilgili davaların bitimiyle sınırlandırılmıştır. Kurulan mahkeme, soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş hukuku ve gelenekleri, 1949 Cenevre Sözleşmeleri kapsamında, ihlalleri işleyen bireylerin cezai sorumluluklarına karar vermekle yetkilendirilmiştir (BM Güvenlik Konseyi, 18 Temmuz 2019).

Kurulan Mahkemenin statüsüne göre, aynı konuda ulusal mahkemelerin de yetkili olması nedeniyle belirli bir davayla ilgili olarak hem bir ulusal mahkemenin hem de uluslararası mahkemenin kendini yetkili bulması durumunda, uluslararası mahkemenin yetki üstünlüğü kabul edilmekte ve ulusal mahkemenin davaya son vererek elindeki bilgi ve belgeleri uluslararası mahkemeye vermesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (BM Güvenlik Konseyi 18 Temmuz 2019).

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasının başlıca sebebi, Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ndeki olayların, uluslararası barış ve güvenliği zedelenmesi ve tehlikeye sokması olarak gösterilmiştir. 1991-1994 yılları arasında eski Yugoslavya'da 250 bin kişi ölmüş ve 2 milyondan fazla kişi de ülkesinden ayrılmak durumunda bırakılmıştır (Türbedar, 2006). Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin çalışmalarında temel alınan ilke,

kanunsuz suç olmayacağıdır. Söz konusu yasallık ilkesi, sanığın işlediği tarihte suç sayılmayacak bir eylemden dolayı sorumlu tutulmayıp, yargılanamayacağı temeline dayanır. Buna göre, Mahkemenin bir suçun varlığına kanaat getirmesi için, mevcut fiilin, uluslararası teamül kurallarına aykırı olması ve uygulanan anlaşmalarda suç olarak kendine yer bulması gerekmektedir (Brady, 2008).

Mahkeme 1993-2017 yılları arasında 161 davaya bakmış, toplamda 90 kişiyi mahkûm etmiş, 19 kişinin beraatine karar vermiş ve 10 bin gün mesai yapmış bir kurum olarak, Bosna-Hersek'te ve özelde de Srebrenitsa'da yaşanan olaylarla ilgili suç isnat edilen gerçek kişilere karşı bir yargılama yürütmüştür. Mahkeme bu süreç içerisinde sonuncusu 29 Kasım 2017'de vermek üzere ceza kararlarına imza atmıştır.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargılama yetkisini yalnızca gerçek kişiler üzerinde sınırlı tutacağı belirtilmiştir. Bu noktada, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ni soykırım sözleşmesini ve savaş hukukunu ihlal eden ya da ihlal edilmesini teşvik eden kişiler sorumludur ve mahkemenin de görevi bu kişileri yargılamaktır. Burada mahkeme önemli bir kritere daha yer vermiştir. 1907 Lahey Sözleşmesi'ne atfen, üst astın işlediği suça destek vermese bile, astın suçu işlemesine engel olmayarak, pasif bir duruş sergilediği durumlarda da, söz konusu suçtan dolayı sorumlu tutulmuştur (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 18 Temmuz 2019). Bu noktada Slobodan Miloseviç, Kosova'da cinayetlerin işlenmesine emir verdiği için değil, cinayetleri bildiği ve buna karşın yetkisini kullanarak bunlara son vermediği için sorumludur ve suçludur. Keza Srebrenitsa'da yaşanan soykırımda Radovan Karadžić ve Ratko Miladić'de gerek soykırımı planlamak gerekse insan ölümlerinin engellenmesi için önlem almamakla sorumlu tutulmuşlar ve yargılanmışlardır (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 20

Temmuz 2019).

1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin: kasten insan öldürme, yaralama, işkence etme, insanlık onuruna aykırı davranma zorunda bırakma, bir sivilin hapsedilmesi, zorunlu bir biçimde nakledilmesi, rehin alınması gibi ilkeleri, Mahkemenin değerlendirme yaparken temel aldığı kriterlerdir. Kişinin Cenevre Sözleşmeleri'ni ihlal ettiği yönündeki iddianın gerçek olabilmesi için gerekli koşul, çatışmanın uluslararası bir nitelik taşımasıdır. Bu noktada Bosna'da Sırpların, Sırbistan Cumhuriyeti ile dirsek teması halinde bulunduğu ve bir bakıma onun adına hareket ettiği gerekçesiyle, Dusko Tadić'i Cenevre Sözleşmeleri'ni ihlal etmekten suçlu bulmuştur (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 20 Temmuz 2019).

Mahkemenin sorgulama yaptığı ve hüküm verdiği bir diğer konu ise, soykırım kavramıdır. 1948 Soykırım Sözleşmesi'ndeki: grup üyelerine öldürmek, ağır bedensel zarar vermek, grubun tamamının ya da belirli kısmının ortadan kaldırılacağını düşünerek şartlarını kötüleştirmek, doğumları önlemek, grubun çocuklarını zorla başka bir bölgeye nakletmek ilkelerine göre değerlendirmede bulunan mahkeme, Bosna'da yaşananların soykırımdan çok bir etnik temizlik kavramıyla açıklanabileceğine karar vermiştir. Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde sanıklar soykırım suçundan çok, savaş suçu ya da insanlığa karşı suçlardan sorumlu tutulmuşlardır (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 20 Temmuz 2019).

Zehirli gaz ya da gereksiz acı vermek için silah kullanılması, askeri bir gereklilik olmadığı halde yerleşim yerlerinin tahrip edilmesi ve buraya saldırılması, dini, kültürel ve sosyal içerikli bina ve merkezlere şiddetle müdahalede bulunulması, kamusal ve özel malların yağmalanması gibi ilkeler savaş hukuku ve geleneklerinin ihlal edilip edilmediği incelenirken esas alınan kriterlerdir. Mahkeme Bosna'da savaş hukuku ve geleneklerinin de ihlal edildiği yönünde karar vermiştir. İctihadi olarak savaş hukuku ve geleneklerinin bir çatışmada ihlal edilip edilmediğinin aranması için çatışmanın ulusal

ya da uluslararası olmasına bakılmaz. Mahkeme Sırp kara savunmacısı Ranko Cestic'in, Luko toplama kampındaki esirlerin ölmeden önce geride kalanlara el sallama mecburiyetinde bırakılmasını savaş hukuku ve geleneklerinin ihlali olarak saymıştır (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 20 Temmuz 2019).

Mahkemenin yargılama sırasında belki de tüm suçların toplandığı bir alan olarak insanlığa karşı suçlar bağlamında da değerlendirmede bulunduğu görülmektedir. İnsanlığa karşı suçlar: insan öldürme, toplu öldürme, sürgün, hapsedme, işkence, köleleştirme ve tecavüz gibi eylemler olarak sayılmıştır (Ertuğrul, 2007). Buna göre, Sırp komutan Galiç'i, Saraybosna halkını dehşet içinde bırakmak için sürekli bir biçimde top ateşi ve keskin nişancı eylemlerinin yapılması adına emir vermekle suçlayan Mahkeme, Galiç'e ömür boyu hapis cezası vermiştir (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 20 Temmuz 2019). Son olarak Bosnalı Sırp Ordusu eski komutanı Ratko Mladiç'e soykırım ve insanlığa karşı işlediği suçlar nedeniyle ömür boyu hapis cezası verilmiştir (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 20 Temmuz 2019).

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Yugoslavya'da işlenen savaş suçlarının faillerinin yargılanması açısından ama özellikle de uluslararası ceza hukukunun gelişimi açısından oldukça önemli bir konum işgal etmiştir. Bununla birlikte, BM merkezli kurulmuş olsa bile, Mahkeme'ye BM organlarının ya da üye devletlerin yeterince destek olduklarını ve mutlak bir yargılanma sürecini sağlama konusunda destek verdiklerini söylemek güçtür. Yükümlülükleri bulunmasına karşın, Mahkeme'yle işbirliği yapmayan ve aranan zanlıları teslim etmeyen devletlere karşı BM hiçbir yaptırımında bulunmamıştır. Mahkemenin kurulmuş olması çatışmaları engelleme konusunda bir etkide bulunamamıştır. Davası görülen gerçek kişiler, hiçbir zaman tam olarak suça dahil olmuş olanları karşılamamış, üst düzey askeri ve siyasi sorumluların pek çoğu iddianame yer

bulmamıştır (Smidt, 2001).

Savaşı engelleyemese, soykırım konusunda tıpkı Adalet Divanı gibi dar bir yorumu tercih etse de Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, yerel nitelikli uluslararası olmayan çatışmalara uluslararası hukuk normlarının uygulanması konusunda önemli bir katkı sağlamıştır. Meron'a göre Mahkeme'nin en büyük başarısı teamül hukuku olarak anılagelen Cenevre Sözleşmesine üye devletlerin uyumlarına vurgu ve bağlayıcılık katmış olmasıdır (Meron, 1994). Özellikle tecavüzü insanlığa karşı suç kapsamına alan Mahkeme, ahlaki tartışmaların alanından uluslararası ceza hukukunun alanına başarılı bir aktarım yapabilmişlerdir (Mettraux, 2002).

4. Sonuç

Yugoslavya'nın dağılması ama esas itibarla Sovyetlerin tesir alanın yıkılmasına paralel zayıflamasıyla birlikte, Bosna-Hersek bir çatışma ve ayrışma sahası olarak kendini göstermiştir. Etnik milliyetçilik temelinde Sırp'ların tarihsel hedefleri, Yugoslavya'nın da zımni desteği sonucu, Bosna-Hersek, modern Avrupa'nın çok da uzağında olmayan bir yerinde, kanayan bir yara olmuştur.

Bosna'daki çatışmada, uluslararası hukukun imkân verdiği bütün yöntemlerin uygulandığı göze çarpmaktadır. Başlangıçta, çatışmanın durdurulabilmesi için, diplomatik yöntemler denenmiş, daha sonraki aşamalarda ise, uluslararası yaptırımı daha fazla olduğuna inanılan, uluslararası örgütlerin müdahalelerine başvurulmuştur. Son seçeneği oluşturan uluslararası hukukun müdahalesi, tüm bu çaba ve baskıların sonuç vermemesinden sonra meydana gelen suç veya suçların cezalandırılması-değerlendirilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak, uluslararası hukukun imkân verdiği tüm yöntemlerin Bosna savaşında uygulanmış olması, trajedinin ortaya çıkmasında ve elim sonuçlar doğurmasında büyük oranda bir etkide bulunamamıştır. Bu durum, aslında uluslararası hukuk gibi buyurgan

ve paradigmatik bir kavramın, siyasi kaygı ya da çıkar çatışmaları eksenine kurban edilmesiyle yakından ilişkili bir duruma işaret etmektedir.

Söz konusu yöntemlerin, ciddi bir çaba ürünü olduğu ve uluslararası hukukun uygulanabilmesi bağlamında önemli bir konuma sahip olduklarını şerh düşmek kaydıyla, çalışmanın sorunsalı ve amacı kapsamında doğrudukları sonuçlar ve etkiler açısından ele alınması bir gerekliliktir.

Bosna'daki çatışmaların önlenmesi adına başlangıçta uygulanan diplomatik misyon çabaları, çoğunlukla gerçekten uzak ve hakkaniyetsiz bir çözümü esas alan uygulamalar olarak algılanmıştır. Wance-Owen Planı gibi diplomatik çabalar realiteden kopukluklarıyla, Sırlara "ön açma" işlevine dönüşmüşlerdir.

BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 713 sayılı karar ile silah ambargosu uygulaması, aslında doğrudan Boşnaklara dair bir etkide bulunmuş ve Boşnaklar bu kararla birlikte silahlı çatışma ya da savaş teamüllerini uygulama bağlamında karşılık verebilme imkanlarını kaybetmişlerdir. Boşnaklar açıkça coğrafi olarak sıkıştıkları alanda meşru müdafaa haklarını kullanabilme hususunda yetkisiz kılınmışlardır. Bu durumun bir devamı niteliğinde, BM Barış Gücü askerlerinin pasif tutumu da, özellikle Srebrenitsa soykırımının gözler önünde yapılmasına yol açmıştır. Nihayetinde soykırımın ya da insanlığa karşı suçların kısa bir zaman dilimindense, bir süreçte yayılmış saldırılar bütünü oluşturması hukuk terminolojisinin de net bir biçimde ifade ettiği bir durumdur.

Uluslararası örgütlerin ve uluslararası toplumun önemli bir başarısı olarak görülen Dayton Barış Antlaşması, savaşın sona ermesi bakımından oldukça kıymetlidir. Ancak Antlaşma'nın içeriğinin adaletli bir yapıya içermediği ifade edilebilir. Savaşın gerçek mağduru olan Boşnaklar, kazanımı en az olan ulus olarak

nitelenebilir. Nitekim, anlaşmanın üzerinden 10 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen yönetsel düzeyde kaygıların ve sorunların zuhur etmesi, anlaşmanın derinliği ve gerçeğe uyumu konusunda soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Bunun yanında herşeye rağmen Boşnakların savaştan kurtulmaları ve varlıklarını devam ettirebilmeleri açısından önemli bir işleve sahip olduğu da yadsınamaz.

Uluslararası Adalet Divanı ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Bosna'da yaşananlarla ilgili yargı süreçleri, hukuk terminolojisi açısından değerli bir konuma sahip olmuştur. Ancak, gerek yargılama süreleri, gerek yargılama usülleri ve gerekse de vermiş oldukları kararlarla söz konusu mahkemelerin mutlak tatmini sağladıklarını söylemek güçtür. Özellikle, soykırımın manevi unsuruna yapılan vurgu ve bunun üzerinden soykırımın yalnızca Srebrenitsa ile sınırlı tutulması Boşnaklar tarafından hoş karşılanmamış ve adaletli bir yargılama konusunda şüpheler doğurmuştur.

Sonuç itibarıyla bu çalışmada, Bosna-Hersek'te yaşanan çatışmalar tarihsel süreç ve tarafların talepleri çerçevesinde ele alınmış ve çatışmaların durdurulması için ve sonrasında suçluların cezalandırılması adına uluslararası hukukun tüm opsiyonlarının kullanıldığına işaret edilmiştir. Bununla birlikte, uluslararası hukukun gerek doğrudan kendi organlarıyla gerekse de uluslararası örgütler yoluyla, uluslararası hukukun tüm imkanlarının yeterli düzeyde etkide bulduklarını söylemek güçtür. Diğer bir deyişle, Bosna-Hersek uluslararası hukukun, siyasi kaygılar ya da uluslararası örgütlerin veya uluslararası müdahale seçeneklerinin eksik biçimde kullanılması sebebiyle, ciddi insanlık dramlarının yaşandığı bir saha olarak ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle, uluslararası hukukun özünün herhangi bir çatışmayı önleme ya da durdurma hususundaki öneminin ortaya çıktığı ve bu durumun tesis edilebilmesi için siyasi çekişmelerin ve uluslararası örgütlerin işbirliğinin gerekliliği ifade edilmektedir.

Kaynakça

Ahmed, Nafeez Mosaddeq. "Engineering War in Bosnia". *Media Monitors Network*, 30 Haziran 2019.
<https://www.mediamonitors.net/engineering-war-in-bosnia/>.

Akgönenç Mughisuddin, Oya. "Bosna-Hersek'te Güvenilmez Barış ve Dayton Antlaşması Sonrası". *BİLİG* 1 (1996), 116-124.

Arria, Diego E. "Bosna'daki Soykırımın Uluslararası Toplumca Örtbas Edilmesinde Son Perde: Kusursuz Cinayet Srebrenitsa". *Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği*, Haz: Sevin Elekdağ ve Erhan Türbedar, Ankara: ASAM-İKSAREN Yayınları, 2008.

Babuna, Aydın. "Tarih Boyunca Boşnaklar: Kimlik ve Soykırım". *Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği*, Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği, Haz: Sevin Elekdağ ve Erhan Türbedar, Ankara: ASAM-İKSAREN Yayınları, 2008.

Bağcı, Hüseyin. "Bosna-Hersek: Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş", A.Ü. DTCF Dergisi 16 /27 (1994), 257-279.

Biesen, Phon Van Den. "Hüküm: Bosna-Hersek Bütün Hedeflerine Ulaşamadı Ancak Eli Boş da Dönmedi". *Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği*, Haz: Sevin Elekdağ ve Erhan Türbedar, Ankara: ASAM-İKSAREN Yayınları, 2008.

BM Antlaşması. 30 Haziran 2019.
<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>

BM Güvenlik Konseyi 713 Sayılı Kararı. 30 Haziran 2019.
<http://unscr.com/en/resolutions/doc/713>.

BM Güvenlik Konseyi 819 Sayılı Kararı. 30 Haziran 2019.
<http://unscr.com/en/resolutions/doc/819>.

BM Güvenlik Konseyi 824 Sayılı Kararı. 30 Haziran 2019.
<http://unscr.com/en/resolutions/doc/824>.

BM Güvenlik Konseyi 827 Sayılı Karar. 18 Temmuz 2019.
<http://unscr.com/en/resolutions/doc/827>.

BM Güvenlik Konseyi 836 Sayılı Karar. 18 Temmuz 2019.
<http://unscr.com/en/resolutions/doc/836>.

Bora, Tanıl. "Bosna Yağmurdan Sonra". Birikim Dergisi 76 (1996).
Bora, Tanıl. "Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası".
İstanbul: Birikim Yayınları, 1999.

Brady, Helen. "YUCM İctihadında Önemli Dönüm Noktaları".
Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği, Haz: Sevin Elekdağ
ve Erhan Türbedar, Ankara: ASAM-İKSAREN Yayınları, (1999).
91- 100.

Çaycı, Sadi. "Uluslararası Hukukun Önemi ve İşlevi", *Stratejik Analiz Dergisi* 86 (2007), 93-99.

DALAR Mehmet. "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna Hersek'in Geleceği". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/6 (2008), 91- 123.

DEMİREL, Naim. "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 1 (2013), 152-172.

Doherty, Carroll J. 'US Policy on Use of Force Puzzles Many Lawmakers'. *Congressional Quarterly Weekly Report*. 52 (15) (1994).

Ekiner, Hakkı Hakan. "Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı

Kararlarının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Aracılığıyla Uygulanması". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 23/2 (2017), 87-102.

Elekdağ, Sevin. "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kararı: Soykırım Hukukuna Önemli Bir Katkı". *Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği*, Haz: Sevin Elekdağ ve Erhan Türbedar, Ankara: ASAM-İKSAREN Yayınları. (2008).

Emiroğlu Hüseyin & Çakır Muhammet Faruk. "Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Trans-Atlantik Dış Politika Parametreleri," *Avrasya Etüdüleri*. 33 (2008), 83-112.

Ereker, Fulya A. "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*. 1/3 (2004), 1-36.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 18 Temmuz 2019
<http://www.icty.org/fr/le-tribunal-en-bref/letribunal/mandat-et-competence-dutpiy>.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 20 Temmuz 2019,
<https://www.icty.org/x/cases/mladic/tjug/en/171122-summary-en.pdf>.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 20 Temmuz 2019,
<http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tadtsj991111e.pdf>.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 20 Temmuz 2019
<http://www.icty.org/x/cases/prlic/acjug/en/171129judgem-en-t-vol-1.pdf>.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi. 20 Temmuz 2019
<http://www.icty.org/x/cases/cesic/tjug/en/040311eisummary-en.pdf>.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 20 Temmuz 2019
<http://www.icty.org/x/cases/galic/acjug/en/061130Galicsummaryen.pdf>.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, http: 20 Temmuz 2019//www.icty.org/x/cases/mladic/tjug/en/171122summary-en.pdf.

Hacıç, Almasa. “Bosna-Hersek’te işlenen Savaş Suçları”. *Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği, Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği*, Haz: Sevin Elekdağ ve Erhan Türbedar, Ankara: ASAM-İKSAREN Yayınları (2008).

Holbrooke, Richard. *Bir Savaşı Bitirmek*. İstanbul: İş Bankası Yayınları 1999.

Kandiç, Nataşa. “Uluslararası Adalet Divanı Kararı: Sırbistan’dan Bir Değerlendirme,” *Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği*, Haz: Sevin Elekdağ ve Erhan Türbedar, Ankara: ASAM-İKSAREN Yayınları, (2008), 53-56.

Latif, Dilek. “Etnik Çatışma Sonrası Barış İnşası Ne Kadar Mümkün? Dayton Sonrası Bosna ve Hersek”. *Kıbrıs Yazıları* 3, (2006).

Latiç, Cemalettin. “La Hey’in Bosna Hersek Kararının Arka Planı” 17 Temmuz 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/laheyin-bosna-hersek-kararinin-arka-plan/777773>.

Mettraux, Guenael. “Crimes Against Humanity in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and for Rwanda”. *Harvard International Law Journal* 43/1 (2002). 237-316.

Meron, Theodor. “War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law”. *American Journal of International Law* 88/1 (1994). 79-80.

- Moore, Patrick. "Islamic Aspects of the Yugoslav Crisis". RFE /RL Research Bulletin 1/23 (1992).
- Owen, David. *Bosnia-Herzegovina: The Wance/Owen Peace Plan*. Liverpool: Liverpool University Press 2013.
- Öner, Aslı Şirin. "Barış İnşa Sürecinin Önemli Unsuru: Bosna Hersek'te Yerlerinden Edilmişlerin Geri Dönüşü". *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*. 2/1 (2013). 1-22.
- Özer, Deniz Kızılsümer. "BM Soykırım Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Dava (Bosna-Hersek v. Sırbistan)". *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 4/15 (2008). 61-84.
- Payne, Carroll. 'The Peace Process in the Former Republic of Yugoslavia', *World Conflict Quarterly* (2001).
- Pazarıcı, Hüseyin. "Bosna-Hersek Sorununda Uluslararası Yargının Rolü," *A.Ü SBF, Dergisi*. 51/1-4 (1996). 381-390.
- Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi. 2014.
- Selver, Mustafa. *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.
- Shriver, Donald W. "Bosnia in Fear and Hope". *World Policy Journal*. 18/2 (2001). 43-53.
- Smidt, Michael L. "The International Criminal Court: An Effective Means of Deterrence?". *Military Law Review*. 167/1 (2001).
- Sobel, Richard. "Trends: United States Intervention in Bosnia". *The Public Opinion Quarterly*, 62/2 (1998). 250-278.
- Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme,

15 Temmuz 2019,

<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmesine-Dair-Sozlesme.pdf>,

Türbedar, Erhan. "Bosna'da Adalet Yerini Buldu Mu?". *Stratejik Analiz Dergisi* 84 (2007).

Türbedar, Erhan. "Uluslararası Adalet Divanı'nda Görülen Dava Neden Önemliydi?", *Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği*, Haz: Sevin Elekdağ ve Erhan Türbedar, Ankara: ASAM-İKSAREN Yayınları(2008).

Uluslararası Adalet Divanı, 15 Temmuz 2019, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>.

Uluslararası Adalet Divanı, 3 Ağustos 2019, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/13275.pdf>.

Uluslararası Adalet Divanı Sözleşmesi, 3 Ağustos 2019, <https://www.icj-cij.org/en/rules>.

Uluslararası Adalet Divanı, 3 Ağustos 2019, [icj-cij.org/files/case-related/91/13671.pdf](https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/13671.pdf).

Uluslararası Adalet Divanı, 3 Ağustos 2019, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/13417.pdf>.

Uluslararası Adalet Divanı, 4 Ağustos 2019, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>.

Yapıcı, Merve İrem. "Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri," *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*. 2/8 (2007), 1-24.